

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

JOSEF ŠVEJK LITERÁRNÍ A FILMOVÝ
(POKUS O KOMPARACI)

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

JITKA VOTAVOVÁ

Český jazyk se zaměřením na vzdělávání

Vedoucí práce: PaedDr. Jiří Staněk, CSc.

Plzeň, 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 8. dubna 2014

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu PaedDr. Jiřímu Staňkovi, CSc., vedoucímu mé bakalářské práce, za odborné vedení a cenné rady a připomínky, které mi pomohly zpracovat tuto bakalářskou práci.

Obsah

ÚVOD	6
1 FENOMÉN ŠVEJK.....	8
2 ŠVEJK LITERÁRNÍ.....	13
3 ŠVEJK FILMOVÝ.....	22
3.1 DIVADLO.....	22
3.1.1 Historie	22
3.2 FILM	24
3.2.1 Historie	24
3.2.2 Československo	24
3.2.3 Zahraníčí.....	25
3.2.4 JIŘÍ TRNKA – loutkové zpracování.....	26
3.2.5 KAREL STEKLÝ – Dobrý voják Švejk (1956) a Poslušně hlásím (1957)	28
4 JAKÝ JE JOSEF ŠVEJK?.....	30
ZÁVĚR	36
CIZOJAZYČNÉ RESUMÉ.....	38
POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY	39

ÚVOD

Tato bakalářská práce s názvem *Josef Švejk literární a filmový (pokus o komparaci)* se výhradně zaměřuje na postavu dobrého vojáka Josefa Švejka v knize *Osudy dobrého vojáka Švejka* z let 1921-1923 spisovatele Jaroslava Haška a v jejím pozdějším filmovém zpracování. Cílem této práce je snaha vystihnout skutečný charakter vojáka Švejka. Práce obsahuje kladné i negativní pohledy, postoje a názory na jeho povahu a možný výklad této postavy.

Toto téma jsem si zvolila proto, že kniha je celosvětově známá a o filmovém zpracování je možné říct téměř to samé. Dříve jsem se setkávala s názorem, že tato postava je pouhým nástrojem snahy narušení tehdejšího Rakouska, a musím připustit, že i já jsem na tento problém nahlížela stejně. Přijala jsem chybně vykládaný fakt, že Švejk představuje blázna, který se všemu jen vysmívá a vše kolem sebe zesměšňuje. Právě proto jsem se začala věnovat jeho postavě podrobněji, abych si tento negativní postoj buď potvrdila, nebo naopak vyvrátila.

Svou bakalářskou práci jsem rozdělila celkem do čtyř kapitol.

V první kapitole se věnuji postupné proměně názorů a přijímání postavy vojáka Švejka nejen v českém prostředí, ale také v zahraničí, kde byl zpočátku přijímán pozitivněji. V postojích se velice odrazila příslušná doba, ve které autoři příspěvků o Švejkovi působili.

Druhá kapitola pojednává o problematice výkladu postavy v knižní předloze. Mojí snahou bylo vystihnout povahové rysy postavy, které jí propůjčil samotný autor.

Naopak třetí kapitola obsahuje pokus o komparaci a analýzu filmového zpracování knižní předlohy, které se nejeví jako příliš šťastný počín, protože hned od začátku je patrné, že tato kniha nebyla napsána pro filmové plátno, neboť vizuální stránku vojákovi nepropůjčil Jaroslav Hašek, ale malíř Josef Lada.

Ve čtvrté, poslední kapitole shrnuji výsledky své analýzy a studia odborných pojednání a publikací Přemysla Blažíčka a Radko Pytlíka, kteří se problematice postavy vojáka Švejka věnují, novinových článků a dalších shromážděných materiálů. Touto kapitolou vyjadřuji také svůj osobní a především nový pohled na zpracovávané téma.

Zaměřila jsem se spíše na knižní předlohu, neboť získané informace mě utvrdily v tom, že tato kniha neměla být zfilmována, jelikož postava tím byla deformována, a narušena tak její výjimečnost a kouzlo.

Práce by měla sloužit všem případným zájemcům o dané téma, kteří se nechtějí spokojit pouze s negativním nebo často chybným výkladem postavy dobrého vojáka Švejka. Studium tohoto tématu není zrovna nejjednodušší, ale zároveň nikterak nepředstavuje nepřekonatelnou překážku.

V procesu tvorby své bakalářské práce jsem využila vícezdrojového shromažďování informací z odborných knih, publikací, studií a novinových článků věnovaných zvolené problematice. Informace obsažené v první kapitole jsem získala prostřednictvím studia vydaných knih pánů Radko Pytlíka a Přemysla Blažíčka. To samé se týká i zbývajících kapitol, které jsou navíc rozšířeny informacemi z novinových článků, odborných publikací a do kterých se také samozřejmě promítá i můj osobní postoj a výklad Švejkovy povahy.

1 FENOMÉN ŠVEJK

„*Já sám nevím, jak mně mohlo tak něco blbého napadnout, vo něčem takovým mluvit. Bud' je to vrozená blbost, anebo jsou to vzpomínky z mládí.*“¹, píše Jaroslav Hašek. Postava Josefa Švejka se dostala do podvědomí každého z nás, kdo četl knihu, popřípadě zhlédl filmové zpracování. Ale jak se zrodil nápad stvořit tuto postavu? Jako všechny velké události i tato byla ovlivněna náhodou. Jaroslav Hašek se přestěhoval v půlce ledna roku 1921 na Žižkov, kde ještě stále panoval, ale pomalu ustupoval revoluční duch poválečných let, jehož základem byl odpor a nenávisť k vládnoucí moci. Tuto čtvrt' představoval škleb a metafora, která dokáže být zlá, ošklivá, potměšilá, podezřelá, zrádná, jedovatá, sprostá, ale i hluboká. Je tedy jasné, že prostředí Žižkova mělo na Haškovu tvorbu nesmírně veliký vliv a díky tomu jeho styl získal podobu drsnou a satiricky útočnou – dotýká se ve svých satirách a humoreskách politických poměrů a také neopomíná otázku tehdejšího revolučního Ruska².

Žižkovské prostředí navrátilo Haškovi jeho ztracené sebevědomí, stal se opět obávaným kritikem společnosti. V roce 1921 také došlo k omylu, kdy si čtenáři mylně zaměnili Haškovu masku, vykreslenou v povídkách z Bulgumy, s figurkou dobrého vojáka Švejka.

Pravděpodobně v únoru roku 1921 se zrodil nápad odtrhnout postavu dobrého vojáka Švejka od autobiografických seriálů a vytvořit dílo, které bude popisovat osudy českého člověka za první světové války. Do této postavy vtiskl Hašek své poslední naděje. Vytvoří vrcholné dílo, které mu přinese slávu a respekt. Velký problém však představovaly finance. Hašek proto podnikal se svým přítelem Františkem Sauerem cesty po Praze, aby si zajistil potřebný kapitál pro vydávání sešitů. Také bylo třeba sehnat malíře, který by vytvořil kresbu pro první sešit. Osloven byl Josef Lada. Po překonání prvotních problémů vyšel 14. března 1921 první sešit dobrého vojáka Švejka. Ještě před vydáním byl vytištěn plakát, který dokazuje, že Hašek chtěl dovést *Osudy dobrého vojáka Švejka* až do zajetí v Rusku, možná až po návrat zpět do republiky. Pro své dílo zvolil hlavní postavu groteskně ironického blba, který se dobrovolně hlásí na vojnu. Nešťastnou náhodou, která

---

¹ PYTLÍK, Radko. *Kniha Švejkovi*. Vyd. 1. V Praze: Československý spisovatel, 1983. s. 45.

² HAŠEK, Jaroslav. *Buržuj Ramzelík*. Tribuna 1921.

ho provází, jak sám říká, neustále, se dostane mezi simulanty, a je tak považován za dezertéra.

Jak ale chápat postavu tohoto muže z pražské ulice? Zdánlivě jednoduchý a prostý charakter se stal jednou z největších záhad české literatury. Spory o jeho základní vlastnosti začaly již brzy po vydání románu, protože nebyl chápán jako umělecké, ale jen jako útočné dílo proti tehdejší válečné situaci. Ke správnému zařazení došlo až o mnoho let později. Poměrně často býval Švejk pouze aktualizován a ztotožňován se sociologickým fenoménem, který se později začal označovat jako *švejkovina*. Stal se označením pro celý soubor mravních, mentálních, historických a aktuálních rysů.

Nikdo však netušil, jakou reakci vydání prvního sešitu Švejka ve společnosti vyvolá. Hlavní nebezpečí bylo viděno v uznání a rozsahu světového ohlasu. Někteří knihkupci odmítli dílo prodávat pro užití vulgární výrazy a nedostatek výchovné tendence, příčinou, proč oficiální kritika odmítala dílo přijmout, bylo také zvláštní zdánlivě neumělecké a neliterární zpracování – záminkou se stal drsný styl vyjadřování, který bez okolků odhaluje panující mravy a konvence.

V tomto okamžiku se začal projevovat skrytý odpor republikánské společnosti vůči Švejkovi. Tento postoj vystihuje vyjádření Edvarda Weinturtera z roku 1921: „*S takovou sprostou literaturou, jež má za účel místo intelligence vychovávat národ neomalenců a sprošťáků, nepracujeme a nechceme hanobit jméno naší firmy. To je literatura pro komunisty a ne pro českého člověka.*“³

Velkého ohlasu se *Osudy dobrého vojáka Švejka* však dočkaly v Německu, což ale nepříjemně rozostřilo postoj české literatury k dílu jen jako k historickému dokumentu, který představuje boj proti Rakousku. Český národ se cítil dotčen, že ho ve světě reprezentuje právě postava Švejka, ve kterém byl viděn geniální sabotér a rozvraceč republiky i rakouské armády. V tento moment se boj o Švejka měnil ve spor o českou povahu.

Lze však chápat tuto postavu jako obraz české povahy? Švejk nepředstavoval soubor mentálních a psychických vlastností, které by národ získal dlouhým historickým vývojem, byl pouhým literárním výtvozem, který nezachycoval povahu českého člověka,

---

³ PYTLÍK, Radko. *Švejk dobývá svět*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1983. s. 14.

nýbrž vnitřní vzdor a boj jedince proti společnosti. Jakkoliv doba nepřála tomu, aby se nad postavou vojáka Švejka rozvinula debata čistě literární, přesto stále docházelo k aktualizaci Haškova díla. Vyčleňovaly a osamostatňovaly se stránky významového komplexu a aktualizovala se interpretace samotného díla, která podsunovala význam z vnějšku jako k analogii k různým sociálním fenoménům.

S blížícími se oslavami desetiletého výročí vzniku československé republiky je postava Švejka ztotožněna s hrdinou-ulejvákem⁴. Tento útok byl namířen především proti levicově smýšlející mládeži, která zareagovala polemikou. Odmítala přijmout názor, že Švejk by měl být škodlivý pro brannou povinnost národa, ale poukazuje na historicko-spoolečenské poměry, ze kterých tato postava vzešla.

O něco později je formulován názor, že z Haškovy švejkoviny vyrostla síla československého národa, odhodlaného bojovat s tehdejší vládou. Kritici odmítli vojákovu pasivitu, jež mu byla doteď vyčítána. Naopak se začala vyzdvihovat jeho povaha aktivního bojovníka, kterého nelze tak snadno porazit. V roce 1928 napsal Karel Kreibreich: „*Geniálnost Šejkových osudů, popsaných Haškem, je v tom, že v zrcadle jednání a činů tohoto idiota ostře se odráží všechna krutost, lživost, hniloba, pustota a idiotismus Rakouska a jeho systému, že Švejk se koneckonců stane jako figura silnější, než celé Rakousko, jako figura, o níž se stát rozbíjí jako o tvrdou skálu. Obrazy ze starého Rakouska procházejí před nezničitelným Švejkem a jsou jím rozdrčovány. V tom je tajemství kolosálního úspěchu Švejka v jeho vlasti.*“⁵

Přesto nadále vycházely příspěvky upozorňující na zkresení významu Švejka v románovém pokračování Karla Vaňka⁶, který se pokusil napodobit osobitý Haškův styl, jehož způsob psaní dokazuje téměř geniální paměť, fantastickou rychlost a zvláštní spontánnost, a dovést tak dílo do vrcholného okamžiku. Avšak se stále nedařilo oddělit Švejka jako literární typ od sociologické kategorie švejkoviny vyjadřující vztah

---

⁴ DYK, Viktor. *Hrdina Švejk*, in: Národní listy, 15.4.1928.

⁵ PYTLÍK, Radko. *Švejk dobývá svět*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1983. s. 14.

⁶ VANĚK, Karel. *Osudy dobrého vojáka Švejka v ruském zajetí. Díl V*. 10. vyd. Praha: Karel Synek, 1936. 244 s.; VANĚK, Karel. *Osudy dobrého vojáka Švejka v ruském zajetí. Díl VI*. 10. vyd. Praha: Karel Synek, 1937. 249 s.

k uznávaným hodnotám. Z toho plyne, že švejkovina byla pojmem dodatečně a mylně připojeným k Haškovu románu.

Na přelomu třicátých let zájem o Švejka polevil, neboť díky uměleckým adaptacím se stal součástí světového kontextu. Postupně byl přijímán názor, že Haškův humor má mnohem hlubší smysl a Švejkův domnělý idiotismus je jen maskou, za kterou je schovaná chytrá a laskavá tvář člověka. K problematice byl doplněn pojem mystifikace a ironie, která se po celou dobu nad postavou Švejka nese. Ironií si figura vojáka prosazuje pohled zdola, dravý a syrový výraz pražského prostředí. Takový druh ironie je více spjat s formou grotesky. Avšak žádný z těchto postřehů nepřerostl v celkovou analýzu Haškova záměru, nadále se setrvalo v negativním postoji.

Není divu, že volání po zařazení Haškova díla do české literatury a řádném zhodnocení bylo stále silnější. Dochází k zpřesňování Švejkova sociálního významu a ke korekci jeho domnělé pasivity. Klád se důraz na lidskou prostotu jako na vlastnost, jež ve spojení se symbolem geniálního blba uvádí válku i armádní systém do naprostého absurdna. Myšlenku, že román není mířen výhradně proti rakouskému vojenství, nýbrž proti válce samotné, zhatila diskuze po návštěvě sovětských novinářů v roce 1935⁷. Opět byl zaujat negativní úhel pohledu na postavu vojáka a jeho špatný vliv na brannou povinnost národa. V roce 1935 bylo v Literárních novinách v krátkém článku podotknuto, že Švejk je sice postavou antimilitaristickou, ale je to jen výsledek odrazu tehdejší doby a boje v jeho charakteru⁸. V době ohrožení republiky v roce 1938 se k tématu vrací například Laco Novomeský v článku *Hašek je věčný*⁹, nebo Julius Fučík, který srovnává Švejka s Dykovým Čehonou¹⁰. Tímto se uzavírá první etapa bojů o dobrého vojáka Švejka.

Po vypuknutí druhé světové války jsou diskuze o Haškově díle násilně přerušeny. V proněmeckém tisku je toto téma vykreslováno pouze hanlivě, a to především ve smyslu, že se snaží podlomit vytvoření Nové Evropy. Dokreslilo se tehdejší pojetí Švejka jako sabotéra proti Říši a protektorátu, dokonce v západním bloku je přijímám s rozpaky. Přesto se nacházeli obhájci Haškova románu, kterými byli například Josef Kodíček, Arne Laurin nebo Zdeněk Nejedlý. Zastávali názor, že v postavě vojáka se odrážel odpor národa proti tyranově nadvládě a absurditě doby.

⁷ PYTLÍK, Radko. *Kniha Švejkovi*. Vyd. 1. V Praze: Československý spisovatel, 1983. s. 309.

⁸ Literární noviny r. 8, č. 4, Praha 1935, s. 1.

⁹ Tvorba č. 1, 1938

¹⁰ FUČÍK, Julius. *Milujeme svůj národ: poslední články a úvahy*. 4. vyd. Praha: Svoboda, 1951. s. 108.

Zdeněk Nejedlý (1943): „Švejk je ovšem něčím víc než jen humornou knihou o vojácích a důstojnících starého Rakouska. Ve Švejkově humoru se obráží odpor lidu vůči tyranii a obskurantismu, jenž kraloval v německých a rakouských armádách oněch dob. Tato myšlenka je dnes plnějšího významu než kdykoliv jindy. Dnes je Švejk nejen kusem literatury – je také hlasem velikých mas obyvatelstva nejen českého, ale také všech svobodu milujících národů.“¹¹

Po skončení války se dílo dočkalo rozsáhlých překladů do cizích jazyků. Je tedy možné tvrdit, že Švejk se stal nejznámější českou postavou v zahraničí.

Ani dnes není možné vyvrátit, že se Švejk dotýká podstatných otázek kolem člověka dnešní doby, protože svým humorem odkrývá absurditu skutečnosti. Nesmírná obliba tohoto díla způsobila, že bývá spojováno s nejrůznějšími fenomény sociologickými, ale neznamena to, že s nimi můžeme Švejka ztotožnit. Aby nedocházelo k omylům, je nutné si ujasnit pojem Švejka jako literární typ a dále je nutné zabývat se literárněkritickými a sociologickými studiiemi ohlasu Haškova díla.

Švejkův klid a flegma jsou aktuální dodnes. Prostřednictvím jeho humoru se vyjadřuje skrytý odpor vůči totalitním režimům, jakýsi druh svobody, která je ale mnohem silnější, neboť je neodhalitelná a nevyhladitelná.

---

¹¹ PYTLÍK, Radko. *Švejk dobývá svět*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1983. s. 77.

2 ŠVEJK LITERÁRNÍ

Pro pokus o pochopení charakteru dobrého vojáka Švejka je nutné si nejdříve vymezit pojem literární typ. Pokud literární postava představuje soubor určitých vlastností příznačných pro celý národ, je možné ji označit za literární typ¹². Ve světové literatuře se vyskytuje mnoho takových postav, např. Harpagon, don Quijot nebo Rastignac. V české literatuře se jedná o Baarova Jana Cimburu a především o Haškova Švejka.

Z výše uvedené definice vyplývá, že postavu Švejka nelze chápat jako postavu jednotlivce, ale jako soubor vlastností, popř. jako symbol tehdejší doby. Symbol něčeho, co se v jeho povaze pouze odráží. Jeho psychika je úmyslně zahalena tajemstvím, protože není typickou postavou českého vojáka, ale ztělesňuje pasivitu anonymního člověka. Spíše než postavou je tedy konstruktivním principem, protože i přes reálnou přesnost situace působí spíše jako postava z jiného světa. Nikdo neví, co si o něm má myslet, protože je stejně jako Hašek nevyzpytatelný. Jeho výjimečnost vychází z autentické situace a obrací se k lidské zkušenosti přímo, nikoliv prostřednictvím aktualizace. Haškův vtíp se stal skutečností, neboť skrz postavu vojáka ukázal rozklad tehdejší společnosti a samotného Rakouska. Jeho význam je představen odhalením absurdity poměrů, proti kterým bojuje smíchem.

Výstavbou Švejka prostupuje komika i ironie, která sice určuje jeho formaci, ne však prostředky psychologickými, nýbrž groteskou a parodií. Epické i parodující odbočky nejsou retardujícím nástrojem, ale především jistým pohledem na skutečnost. Tyto příběhy ze života i samotná postava jsou kontrastem k válečné situaci. Proto se zde mísí protiválečná satira s trpkým humorem a pravděpodobně odtud vychází i vojákově flegma. Lehkovážná hra byla zaměněna za dravou ironii až sarkasmus, jelikož Švejk byl úmyslně napsán neotřelým a bezprostředním jazykem, který nejspíše vzbuzuje dojem vulgarity a výsměchu válce a jejího mechanismu.

Jak již bylo řečeno, Švejk je nabit groteskní ironií, jejíž rozluštění však stěžuje neproniknutelná mystifikace. Ačkoliv se jeví jako přizpůsobivá a proměnlivá postava, v jádru zůstává svým, neotřesitelným a věrným. Tato proměnlivost, chybně označovaná

---

¹² KARPATSKÝ, Dušan. *Labyrint literatury*. 4., rozš. a upr. vyd. Praha: Albatros, 2008. 541 s. Albatros In. ISBN 978-80-00-02154-6.

jako beztvárnost, odlišuje Švejka od ostatních postav románu (srov. postava vojáka Balouna – vykreslení jednostrannosti).

Pokud se však chceme pokusit vymezit postavu vojáka Švejka, musíme ho chápat jako příběh, nikoliv jako postavu. V každé situaci působí jako humorista a zábavný vypravěč, jehož humor je celistvý, drsný a nadosobní, který je však zasazen do tragických událostí. I přes svůj nadhled nad společenskou situací a válkou, i přes svůj originální humor v sobě nese nedůvěřivost k nadřízeným a autoritám, protože odsuzuje jejich touhu po moci, což je jemu samotnému naprosto cizí. V tom tkví celá podstata jeho „charakteru“ – nic nepředstírá.

To je patrné již v samotném úvodu díla, kdy paní Müllerová Švejkovi oznamuje, že byl spáchán sarajevský atentát na arcivévodu Ferdinanda. Jeho samotného se událost nijak nedotýká, nijak nepozměnila jeho život, proto je zde vykreslena jako naprosto běžná, dokonce banální věc. Lhostejně informaci přijme a poklidně pokračuje v masáži bolavých kolen opodeldokem. Je zajímavé sledovat, že ani taková událost nedokázala oslabit sarkastický humor a vtipkování, kterým jeho postava oplývá celý příběh, protože Švejk se nepozastavuje nad smrtí významného muže, ale především nad tím, jaký vedl život a co si mohl dovolit pořídit. Těmito sáhodlouhými odbočkami odbíhá od hlavní myšlenky a narušuje jednotu děje. Švejkovu pasivitu k převratnému okamžiku v dějinách, čímž atentát na arcivévodu Ferdinanda zajisté byl, jelikož vyvolal první světovou válku, si lze vysvětlit tím, že pro něho samotného se nic nemění, stále bude muset přihlížet zkaženosti tehdejší společnosti. Svůj postoj vyjádří Švejk po svém, neboť si v hospodě objedná černé pivo, což okomentuje slovy, že ve Vídni také mají smutek. I přes svoji neutralitu hrdě prohlašuje, že pokud válka vypukne, půjde věrně sloužit císaři pánu do roztrhání těla. A to se také stane. Do vojenské služby se skutečně dobrovolně přihlásí i přesto, že byl před léty vojenskou lékařskou komisí oficiálně prohlášen za blba. Stížen revmatismem nastupuje službu na kolečkovém křesle, ale nebyl by to Švejk, kdyby i zde nevynikl jeho smysl pro humor. Dojemná scéna poskytne pohled na starou dámu tlačící před sebou vozík s mužem, který mává vypůjčenými berlemi a do pražských ulic vykřikuje: „*Na Bělehrad, na Bělehrad!*“.

Je skutečně natolik pasivní a hloupý, aby se vlastní vinou neustále dostával do nepříjemných situací, ale natolik inteligentní, pružný a obratný, aby se z nich vymotal? Nerozumným a neopatrným chováním na sebe neustále upozorňuje, nesnaží se co nejvíce

příkrčit k zemi, což byla tehdy běžná reakce na válečnou situaci. Jeho chování je státními orgány považováno za neustálou provokaci. V době první světové války se vojenští lékaři snažili, aby ze simulantů, kterých tehdy bylo pochopitelně mnoho, udělali vojáky schopné boje. Zatímco zdraví simulovali, nemocný tvrdil, že je zdravý, protože Švejka mezi simulanty podezříváné ze sabotáže přivedla jeho skutečná nemoc – revmatismus. Držel se statečně, právě naopak ještě ošetřovatele pobízel, aby ho nešetřili při vykonávání předepsaných metod, jakými byl například klystýr, naprostá dieta, zabalování do mokrého prostěradla nebo vyplachování žaludku, a nikdo nepil vodu s dávkou chininu s takovým vnitřním klidem jako Švejk.

„... Švejk díval se na celou komisi s božským klidem nevinného dítěte. Vrchní štábní lékař přistoupil těsně ke Švejkovi: „To bych rád věděl, vy mořské prase, co si asi teď myslíte.“ „Poslušně hlásím, že já teď vůbec nemyslím.“ „Himldonrvetr,“ hulákal jeden z členů komise, břinkaje šavlí, „tak von vůbec nemyslí. Pročpak, vy jeden siamskej slone, nemyslíte?“ „Poslušně hlásím, že já proto nemyslím, poněvadž je to na vojně vojákům zakázáno. Když jsem byl před léty u 91. regimentu, tak nám náš pán hejtman vždycky říkal: ‚Voják nesmí sám myslet. Za něho myslí jeho představení. Jakmile voják začne myslet, už to není voják, ale nějaký prach všivěj civilista. Myšlení nevede...‘“ „Držte hubu,“ přerušil Švejka zuřivě předseda komise, „o vás už máme zprávy. Der Karl meint: man wird glauben, er sei ein wirklicher Idiot... Žádný idiot nejste, Švejku, chytřej jste, mazanej jste, lump jste, všivák, uličník, rozumíte...“ „Poslušně hlásím, že rozumím.“¹³

Proč je považován komisí za simulanta a provokatéra, když poslušně plní všechny rozkazy a poctivě protrpí naordinované medicínské postupy, což je v rozporu s jeho domnělou dezercí? Patrně proto, že si nedokáže odpustit své nemístné poznámky, kterými své nadřízené i své okolí rozzuří do patřičných mezí, ale jeho samotného nic nedokáže vyvést z míry, nic nenaruší jeho duševní klid a spokojenost. A především proto, že říká to, co by měli říkat i oni, kdyby v to věřili. Na rozdíl od ostatních (např. polní kurát Katz, nadporučík Lukáš) neupřednostňuje svůj prospěch, neodmítá se vzdát svých koníčků (pro srovnání – polní kurát Katz upřednostňuje ženy, karty, alkohol), nenechává se pohltit válečnou situací, čímž se v jejich očích staví do pozice dezertéra a sabotéra, jednoduše stojí proti nim a jejich zájmům. Ale právě svojí pasivitou a životním postojem dosáhne toho,

---

¹³ HAŠEK, Jaroslav. *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Praha: Československý spisovatel, 2010. ISBN 978-80-87391-85-3. s. 64-65.

že ho válka nakonec nepohlčí. Přesto, že by mohl svou pozornost upřít jen sám na sebe a snažit se žít a přežívat, věnuje se veškerému dění kolem a jeho „dětinské“ počínání ho tak několikrát přivede do velice ošemetných situací, kdy se střetává s poměry provázenými násilím. Tento zájem a schopnost uniknout mu umožňuje komentovat společenské události, být neustále ve středu dění, pružně reagovat, měnit polohy a především být nezranitelný. Jeho pružnost je viditelná v tom, že je mu přisouzena taková role, která mu zajišťuje nejmenší riziko, pokud si tedy vůbec nějaké riziko uvědomuje, a je ochoten spolupracovat do té míry, dokud mu to přináší jistotu osobního přežití. Pravděpodobně si je vědom, že jakési riziko je vždy nutné podstoupit, ale hledat v jeho charakteru hrdinu, je zbytečné, protože se nikdy nesnaží dostat do soutěže s ostatními.

Vnitřní strach a problémy se snaží překonávat pomocí toho, že z nich vytvoří něco malého a především něco komického („...Švejk snažil se vysvětlit, že se asi ten pán mylí, on že je úplně nevinný, že nepronesl ani jednoho slova, které by mohlo někoho urazit. Bretschneider mu však řekl, že se skutečně dopustil několika trestných činů, mezi kterými hraje roli zločin velezrády. Pak se vrátili do hospody a Švejk řekl k panu Palivcovi: „Já mám pět piv a jeden rohlík s párkem. Teď mně dejte ještě jednu slivovici a já už musím jít, poněvadž jsem zatčenej.“ Bretschneider ukázal panu Palivcovi orlíčka, chvíli se díval na pana Palivce a pak se otázal: „Jste ženat?“ „Jsem.“ „A může vaše manželka za vás vésti obchod po dobu vaší nepřítomnosti?“ „Může.“ „Tak je to v pořádku, pane hostinský,“ vesele řekl Bretschneider, „zavolejte sem svou paní, předejte jí to a večer si pro vás přijedem.“ „Nic si z toho nedělej,“ těšil ho Švejk, „já tam jdu jenom pro velezrádu.“¹⁴).

Zde nalézáme nádech výsměchu, protože koho by v situaci, kdy je zatýkán, zajímalo, že měl párek s rohlíkem. Většina z nás by se snažila z problémové situace nějak vyvléknout, ale Švejk se neznámému postaví čelem. Z jiného úhlu pohledu je ale vzniklou situaci možné chápat jako odevzdanost osudu, přestože se zpočátku snažil svá slova vysvětlit tím, že nechtěl nikoho urazit, nakonec s civilním strážníkem poslušně odchází. Nijak neprotestuje a plně se podřizuje rozkazům státních orgánů.

Tento rozkol v možnosti čtenářova chápání vojákovy charakteru jen podtrhuje jeho nevyzpytatelnost a nejasnost, protože, jak již bylo zmíněno v předchozím textu, Švejkova postava je zahalena tajemstvím. Já osobně bych se přiklonila k výkladu prvnímu, tedy že

---

¹⁴ HAŠEK, Jaroslav. *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Praha: Československý spisovatel, 2010. ISBN 978-80-87391-85-3. s. 17.

Švejk se jen pokusil vzniklou situaci odlehčit veselým humorem, nikoliv však projevit oddanost popřípadě poslušnost, protože jak sám říká, je zatčen „jen“ pro velezradu. Švejk zde také projevuje lidskost, když se snaží morálně podpořit přítele zatčeného společně s ním, v čemž nespátřuji sobeckého a primitivního člověka, jakým se jeví například Bretschneider, který by se pokoušel svým chováním podryvat autoritu státní moci a upřednostňovat své osobní zájmy, nýbrž člověka, který si za každých okolností díky autorovi zachová vlastní tvář a optimistický pohled na situaci.

Dalším rysem jeho povahy je, že v momentě, kdy se dostane do služeb polního kuráta Katze, snaží se uložené úkoly jako vždy plnit s upřímností, okamžitě a jsou téměř vždy splněny s úspěchem. Jeho kouzlo spočívá v neodporování, protože se trpělivě stará o kuráta Katze, půjčuje si pro něho peníze a vyhazuje dotěrné věřitele. Všechna jeho dobrota je vykoupena tím, že je nakonec prohrán v kartách. Tato událost může být pochopena jako neúcta k běžnému vojákovvi, ke kterému se nadřízený chová jen jako k obyčejné věci. Jeho problémy a maléry začínající v době, kdy nastoupí službu u nadporučíka Lukáše, jsou detailně vykresleny a tedy zdůrazněny. Švejk se zadané rozkazy snaží splnit s horlivostí jemu vlastní, možná právě proto se do malérů většinou dostane svým zapříčiněním, čímž voják odhaluje absurditu a přemrštěnost vojenských i nevojenských rozkazů a manýrů svých nadřízených. Svým počínáním nedostává však do malérů jen sám sebe, ale nýbrž také jeho nadřízené – krádež psa Foxe, který je ukraden plukovníkovi Krausovi von Zillergutovi. Tato postava je v ději představena jako příklad mocenské omezenosti, protože neuznává, že se nadporučík Lukáš do situace nedostal vlastní chybou, a za porušování disciplíny považuje už jen samotný fakt, že nadporučík nechte jím vložené inzeráty o krádeži psa do novin.

Z toho vyplývá, že Švejk nepřemýšlí nad důsledky svého jednání, nijak neuvažuje nad tím, jak by mohly ovlivnit jeho samotného a jeho osobní prospěch. Jen chce svému nadřízenému udělat radost a především splnit zadaný rozkaz. Soustředěnost na vlastní prospěch se projevuje omezeností v jednání jednotlivce, s čímž ale Švejka rozhodně ztotožňovat nelze, protože on dokáže překročit hranici svého prospěchu pro obecně platné pravidlo, tedy že rozkazy se musí splnit, ať už jsou sebevíc absurdní. Pokud mohou být rozkazy jakkoliv nesmyslné, proč by nemohlo být takové i jejich plnění? Švejk mohl přeci psa jednoduše koupit a vyhnout se tak nepříjemným důsledkům, ale on se rozhodl

pro krádež. Zde je vidět, že v období první světové války přestaly platit obecné platnosti a rozumný úsudek.

Základním úspěchem tohoto díla je bezesporu vojákův humor, popřípadě komika, která je rozvinuta do bizarních situací a zápletek v příběhu. Nejsou sice ničím výjimečným, co by se i ve skutečném životě nemohlo nikomu přihodit, ale jejich krása spočívá v jejich banálnosti. Právě díky této banálnosti se každodenní události stávají zajímavými a humornými. Humornost běžných situací připoutá pozornost i nezaujatého čtenáře, který projeví, i když jen třeba na chvíli, zájem. Pro názornost si ukažme situaci se záchrannou brzdou ve vlaku:

„... a zapředl rozmluvu s nějakým železničním zřízencem: „Mohu se vás, prosím, na něco zeptat?“ Železniční zřízenec, nejevící patrně žádné chuti do rozhovoru, slabě a apaticky kývl hlavou. „Ke mně chodíval,“ rozhovořil se Švejk, „jeden dobrý člověk, nějaký Hofmann, a ten vždy tvrdil, že tyhle poplašné signály nikdy neúčinkují, že to zkrátka a dobře nefunguje, ...“ Švejk vstal a přistoupil s železničním zřízencem k poplašné brzdě V nebezpečí. Železniční zřízenec uznal za svou povinnost vysvětlit Švejkovi, v čem záleží celý mechanismus aparátu na poplach: „To vám správně řekl, že se musí zatáhnout za tuhle rukojeť, ale lhal vám, že to nefunguje. Vždy se vlak zastaví, poněvadž je to ve spojení přes všechny vagony s lokomotivou. Poplašná brzda musí fungovat.“ Oba měli přitom ruce na držátku rukojeti páky a je jistě záhadou, jak se stalo, že ji vytáhli a vlak stanul.“¹⁵

Najednou nastává situace, ze které není jasné, kdo za brzdu skutečně zatáhl. Čtenář, který čte text jen povrchně, okamžitě usoudí, že za ni nepochybně zatáhnul Švejk, protože jeho dětský zájem ho nutí neustále zkoumat své okolí a tím se dostává do nepříjemností, ale není možné, že byl jen v nesprávný okamžik na nesprávném místě? On přeci nemá žádný zájem na zpoždění vlaku, neboť jede do války. I přesto, že nikdo není schopný s jistotou říci, kdo je za vzniklé nedorozumění vinen, pokutován je Švejk, protože rozhovor o nefunkčnosti brzdy započal on, takže za ni pravděpodobně také i zatáhl. Zde vzniká onen typický Haškův humor, který slučuje neslučitelné. Samozřejmě, že se nejedná o humor k popukání, ale jeho podstata tkví v primitivnosti, naprosté banálnosti a hlavně v neuvědomitelnosti. Komika je totiž patrná jen do té doby, než si jednotlivec uvědomí,

---

¹⁵ HAŠEK, Jaroslav. *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Praha: Československý spisovatel, 2010. ISBN 978-80-87391-85-3. s. 179-180. s.179-180.

že se do komické situace vůbec dostal. Většího úspěchu je dosaženo tím, že autor nám historku podsouvá jako skutečnou událost, nikoliv jen jako výplod fantazie.

Osudy dobrého vojáka Švejka nebyly napsány jako dílo satirické, proto tento rozpor není tolik patrný, ale komika s kritikou zde úzce souvisí. Podstatné ovšem je, na co je kladen důraz. V případě tohoto díla je tím bezpochyby komika. Skutečná antimilitaristická kritika se zde vyskytuje jen velice spoře (2. díl, 2. kap.). V knize se vyskytují také pasáže, které jsou od komiky odpoutány a vyznívají jako vážné a smutné (1. díl, 9. kap.) a některé scény přímo drasticky a nelidsky:

„... odpověděl snivě Řepa, „to bylo tělo! Šlapal sem po něm přes pět minut, než mu začly praskat žebra a lejt se krev z huby. A ještě deset dní byl živ. Hotovej nezmar!“¹⁶

Ale i takto drasticky vylíčená událost je hodnocena pozitivně, dokonce vyznívá až oslavně, protože výběr slova *snivě* ve čtenáři navodí pocit osobního vítězství šikovatele Řepy nad rezníkovým statným tělem. Navíc je absurdní scéna postavena do komického světla.

Kritika je obecně založena na vytýkání nedostatků nějakého jevu, posmívání se mu. Proto není divu, že smích v této knize je okamžitě považován za výsměch. Ale proč by se nemohl smích objevovat i v kritice? Veškerá negativita války je zde vykreslena často komickým tónem. Vyjádření podivného, ale kladného vztahu k samotné válce a jejím hrůzám, které jsou sice popisovány jen ze zázemí, můžeme nalézt ve vyprávění o útěku vojáků, během něhož jednomu z nich šrapnel granátu oddělil polovinu lebky. Zde se projevuje paradoxnost románu, kdy společnost tyto hrůzy hodnotí negativně, ale román k nim zaujímá pozitivní postoj. Z toho plyne, že smích a hrůznosti pramení ze stejného základu, kterým je groteskní svět představující tragikomičnost, směšnost, děsivost a komičnost společnosti, že se jedná o tzv. černý humor¹⁷.

Je možné, že i to by se mohlo projevovat v charakteru dobrého vojáka Švejka? Je kárán za neustálý pozitivismus, výsměch státní moci, neztrácení duševního klidu a nadhledu. Z výše uvedeného textu je patrné, že vypravěč nezaujímá negativní postoj

¹⁶ HAŠEK, Jaroslav. *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Praha: Československý spisovatel, 2010. ISBN 978-80-87391-85-3. s. 69.

¹⁷ BLAŽÍČEK, Přemysl. *Haškův Švejk: monografie*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991. 252 s. ISBN 80-202-0294-3.

k válce, ba právě naopak. Pravděpodobně se jen snaží nalézt na válečných hrůzách něco pozitivního, nenechat se jimi pohltit nebo se před nimi slepě schovávat. Možná zde čtenář ve Švejkovi spatřuje jen malé dítě, které ve Švejkovi dřímá a není schopné děsivé následky světové války pochopit a přijmout, a proto si vytváří vlastní svět. Svět, který ostatní sice vidí, ale bojí se ho pochopit, a v důsledku toho považují Švejka za hloupého idiota. Přitom on svět vidí takový, jaký by měl být, ne jakým je. Právě proto je jeho smích a humor to, co ho odpoutá od starostí, válečných hrůz a především absurdity společenské situace, protože ona je právě tím zdrojem pocitu nejistoty.

Naskytá se otázka, proč přese všechny zmíněné klady prostupující Švejkem, je s ním stále jednáno jako s hloupým idiotem, jehož jediným cílem je narušit stabilitu státní autority, proč se stal symbolem hloupého ulejšváka? („...řekla posluhovačka panu Švejkovi, který opustiv před léty vojenskou službu, když byl definitivně prohlášen vojenskou komisí za blba, ...“¹⁸) Odpověď můžeme nalézt v jeho vidění a pojetí života. Sám říká, že bláznec je jediným místem, kde může být člověk skutečně svobodný. Ale ani tímto postojem nelze postavu skutečně vymezit, protože není možné vyjádřit skutečnou podstatu tohoto názoru. Musí se člověk stát bláznem, aby mohl být svobodným, nebo svoboda znamená být opravdovým bláznem?

Pravděpodobně proto je Švejkovi nasazena maska blba, pod kterou se však skrývá chytrý, ale nepoznaný muž, který nikam nespíchá a má času nazbyt. Není naivní, poněvadž si prošel svou životní zkušeností, poznal zklamání a hořkost, ale to mu nebrání být stále plný humoru, který mu nedovoluje zahořknout. Poznal lidskou zlobu, ale sám zlobným není. Majetek, kariéra a moc je mu naprosto cizí, proto pro něho není problémem zapříst rozhovor s kýmkoliv. Pochopil snad, že válka nepřinese vítězství nikomu, že na obou bojujících stranách nakonec zůstanou jen poražení? Masku blba nemusí ale nasazovat jen proto, aby vyjádřil nesmyslnost doby, ale proto, že danou nesmyslnost odráží. Stává se jakýmsi zrcadlem doby, či spíše její zbabělosti, malosti a pasivity.

Závěrem se pokusím shrnout, jak je možné postavu dobrého vojáka Švejka chápat, protože úhlů pohledu na jeho charakter je mnoho, neboť je neuchopitelný a nevyzpytatelný. Nikdo neví, jak se rozhodne banální situace řešit, nebo co ho k jeho činům vede.

---

¹⁸ HAŠEK, Jaroslav. *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Praha: Československý spisovatel, 2010. ISBN 978-80-87391-85-3. s. 11.

Jedním z možných výkladů je brát postavu vojáka jako někoho, kdo se snaží podlomit státní moc, ulejšváka a dezertéra. To se sice v knize projevuje hned několikrát (např. pobyt v nemocnici), ale nesnaží se nám autor jen podsunout nesmyslnost tehdejší doby, které se člověk se zdravým rozumem musí bránit, musí se jí odmítnout podřídít, nebo se jí nesmí nechat pohltit? Ale s tímto negativním výkladem se já osobně neztotožňuji, spíše se přikláním k výkladu, že za maskou blbého idiota se skrývá člověk nesmírně inteligentní, který je bohužel zasažen tehdejšími událostmi, jako je například atentát na Františka Josefa, jeho samotného však ničím neovlivňující, ale pro společnost a její proměnu mající nemalé důsledky. Postupně se projevuje zkaženost, pohrdání, chamtivost společnosti a touha po moci. Ale ani jednu z těchto jmenovaných vlastností v postavě Josefa Švejka nespatřuji. Právě proto se dokážu ztotožnit s názorem, že Švejk není reálná a skutečná postava, ale jen obraz válečné společnosti a zrcadlo lidského konání. Prostřednictvím jeho postavy můžeme nahlédnout na lidské vztahy poznamenané krutostí války. Každý člověk je nějak omezený, jeho činy lze odhadnout nebo předvídat, ale u Švejka je to prakticky nemožné, protože on je napsán tak, aby v i momentě, kdy kolem něho létají kulky, zůstal klidný.

Ať už budeme na charakter dobrého vojáka Švejka nahlížet kladně či záporně, nelze popřít fakt, že tato postava se nám do paměti zaryje velmi hluboko. Nepochybně do postavy vstoupily životní zkušenosti, zážitky a postoje samotného Jaroslava Haška, ale spojovat si je v jednu a tu samou osobu je nemožné a také chybné, už jen proto, že Švejk si do doby, než mu Josef Lada dal lidskou podobu, nedalo v myšlenkách představit. Jeho vzhled je v knize jen zběžně nastíněn. Tento strohý popis naznačuje, že by neměl být chápán jako jednotlivec, ale jako mluvčí větší skupiny. A především směřuji k tomu, že co si nelze představit v myšlenkách, je také velmi těžké odpovídajícím způsobem přenést do reality. Bylo tedy správným rozhodnutím pokusit se zachytit *Osudy dobrého vojáka Švejka* na filmovém plátně?

3 ŠVEJK FILMOVÝ

3.1 DIVADLO

3.1.1 Historie

Prvním pokusem o ztvárnění *Osudů* byla divadelní inscenace prolamující odmítavý postoj k tomuto dílu, díky které se ze Švejka stala celosvětově známá postava. Ovšem, jak mohlo být předpokládáno, hned od začátku se vyskytl nelehký úkol, a to, jak vyjádřit Švejkovy postoje a mimiku.

Vůbec první divadelní inscenaci představil Emil Artur Longen 1. 11. 1921 pod názvem *Dobrý voják Švejk ve světové válce*. Jaroslav Hašek svému příteli E. A. Longenovi slíbil, že pro něho nějakou humoresku zdramatizuje, ale na svůj slib brzy zapomněl, proto se E. A. Longen chytil nápadu zrealizovat příběh vojáka Švejka na divadelních prknech. V tomto představení vynikly osobnosti Karla Nolla, Vlasty Buriana a samotného režiséra E. A. Longena. Představení se zakládalo na vyzdvižení nejvýznamnějších Švejkových výroků, které působí osvobodivým dojmem. Po dopise zaslaném samotným Jaroslavem Haškem však byly přípravy na tuto inscenaci přerušeny a byla uzavřena dohoda, že bude zrealizována až po dokončení celého románu. Poté se realizace ujal režisér Fencl a v rolích se představili manželé Nollovi a herec Alois Charvát.

Po uvedení Piscarotovy divadelní inscenace v Berlíně roku 1928 se Švejk stal skutečně světoznámou osobností. Jak již bylo zmíněno, Haškův román byl v Německu přijat pokrokovými čtenáři velice kladně, protože Němci válku prohráli a v románu spatřovali výsměch a absurditu války, tak i toto divadelní provedení se dočkalo pozitivního přijetí, jelikož Piscarotovo divadlo vycházelo z německého duševního rozpoložení a režisérovi se podařilo podtrhnout Švejkův pohled na válečnou situaci. K německému pojetí se vyjádřil Max Brod v článku v *Literárních novinách*¹⁹, kde porovnává pohled na vojákovu postavu v Německu a v Čechách. V roli vojáka vynikl Max Pallenberg, který dokázal vyjádřit Švejkovu nevědomost, proč je nucen snášet tolik nepochopení. Nakolik však byl jeho přínos pro postavu Švejka velký, odhadnout nelze.

---

¹⁹ Literární noviny r. 5, č. 15, Praha 1931, str. 1.

Co se týče české scény, byl Švejk uveden v divadle D35 Emilem Františkem Burianem v roce 1935. Jednalo se o důležitou událost, protože Burianovi se postavou vojáka podařilo vykreslit osud mnoha českých vojáků, kteří bojovali proti válce. Ztvárnění postavy se ujal herec Emil Bolek, který byl typickým Pražanem, znal tedy prostředí, ve kterém žil Jaroslav Hašek, a poměry, ve kterých postava Švejka vznikla. K postavě se vrátil Emil Burian ještě jednou, a to v roce 1954, kdy Československo bylo součástí sovětského bloku. Tehdy se role ujal František Holar. Ten však příliš zdůrazňoval a odkrýval vojákovu masku a ironii, přesto byl kritikou kladně přijat.

Důkazem Švejkovy rostoucí popularity jsou divadelní provedení v Kyjevě, Moskvě, Kodani a dalšími představeními v Německu, kde byl však po nástupu nacismu zakazován, podobně tomu bylo roku 1936 v Rakousku a v roce 1938 byl zakázán i na území Československa. Všechny tyto zákazy vyvolaly ohlas ve společnosti. Před začátkem druhé světové války se pokusil režisér Piscarot představit Švejka v Paříži a společně s Karlem Lamačem natočit film. Roku 1938 se postava vojáka dostává do New Yorku, a to především díky činnosti Arne Laurina, a o čtyři roky později se objevuje dokonce v londýnském rozhlase. Mezi lety 1942 – 1943 vznikala divadelní inscenace *Švejk ve druhé světové válce* pod vedením Bertolta Brechta, který dramatu propůjčil svůj osobní odpor proti fašismu, a Švejk se tak stal agresivnějším a bojovnějším.

Po skončení druhé světové války se ztvárnění Švejka ujala pražská divadelní scéna Větrník pod vedením režiséra Josefa Šmídy. Herec Vlastimil Brodský zahrál tuto roli velice hluboce, a tak se mu podařilo vystihnout paradox Švejkovy ironie. V roce 1954 je Emilem Burianem představeno nové nastudování v Armádním uměleckém divadle a v zahraničí ve švédském Stockholmu, o dva roky později v Bergen, ve švédském městě Malmö, Londýně, Francii a dokonce i v kolébce divadla Aténách. Na další české zpracování bylo nutné čekat až do roku 1962, kdy se ho ujala brněnská scéna v režii Eugena Sokolovského a Jana Grossmana. V této hře Švejk opět dostává ostře satirickou podobu, ale Haškův humor se brněnským vykreslit nepodařilo. Poté následuje řada inscenací v Divadle na Vinohradech, v Divadle S. K. Neumanna a v 70. letech v pražském Divadle na okraji. I po roce 1989 se divadelníci k tématu švejkovství vrací. V roce 1993 je uvedena hra v pražském Divadle Labyrint, o dva roky později ve Slováckém divadle Uherské Hradiště, v roce 1998 v Praze a Ostravě a v roce 2003 v Brně.

Švejk si vydobyl tak významné postavení, že proběhly pokusy o jeho ztvárnění i v jiných odvětvích umění, jako je muzikál, opereta a opera. V Plzni roku 1960 byla uvedena premiéra opery Roberta Kurky, jehož hudba vychází z českých lidových písní (např. kázání polního kuráta Katze je doprovázena svatováclavským chorálem). Tato opera se proslavila po celém světě a uznání se dočkala například v Drážďanech, Berlíně a Stockholmu. Naskytá se otázka, proč se vlastně Haškův román dočkal tolika divadelních ztvárnění. Jedním z důvodů je bezesporu jeho atraktivita a druhým je pokus o obecné vyjádření lidské povahy.

3.2 FILM

Stejně jako divadelní inscenace se film potýká se stejnými problémy. Tedy s tím, jak využít mluveného projevu, jak zachytit Švejkovu neuchopitelnost a především, jak vykreslit jeho psychologii postavy, když je zahalena tajemstvím a vlastně téměř žádné psychologické prokreslení nenese.

3.2.1 Historie

3.2.2 Československo

Prvotním pokusem zachytit *Osudy dobrého vojáka Švejka* na plátně byl již zmiňovaný němý film *Dobrý voják Švejk* Karla Lamače z roku 1926, ve kterém byla titulní role obsazena Karlem Nollem, známým z divadelního provedení. Je jasné, že do filmu nelze zahrnout celý román, proto bylo nutné děj a obsah zredukovat. Ovšem rychlost příprav k natočení filmu ničemu neprospělo. Úspěch tomuto filmu zajistil snad jen výborný výkon herce K. Nolla, kterého ocenil v předchozím divadelním zpracování i samotný Jaroslav Hašek. Tento film se dočkal druhého dílu s názvem *Švejk na frontě*. O rok později na Lamačovy filmy navázal režisér Svatopluk Innemann, ale je nutné podotknout, že toto provedení nebylo označeno jako příliš dobré. Jakousi kvalitu zajistila opět jen postava Karla Nolla. Od základní linie se ještě více odklonil film Gustava Machatého také z roku 1927, ve kterém se navíc projevila nízká úroveň tehdejší české kinematografie. V roce 1932 se režie ujal Martin Frič, který do hlavní role dosadil Sašu Rašilova. Bohužel do příprav tohoto filmu už plně promluvila cenzura, a proto musely být nevhodné pasáže románové předlohy vymazány, popřípadě upraveny (např. postava polního Kuráta Katze se proměnila ve štábního lékaře, samozřejmě musely být odstraněny antimilitaristické scény). V roce 1956 je Karlem Steklým natočen film *Dobrý voják Švejk*, v němž postavu vojáka ztvárnil Rudolf Hrušínský, ale nepřekonatelným se stal hereckým výkon Miloše

Kopeckého, protože Hrušínskému se nepodařilo sjednotit Švejkovu ironii s domnělou hloupostí. O rok později přidal Karel Steklý ještě druhý díl *Poslušně hlásím*.

Pravděpodobně nejlepším a nejúspěšnějším provedením je loutkový film natočený Jiřím Trnkou roku 1954. Jako jediné zpracování slavného románu dokázalo vystihnout Švejkův výraz. Dřevěná loutka nemůže měnit výraz, a proto zachytit neustálý klid ve Švejkově tváři, který se téměř za celý děj nezmění, nepředstavovalo žádný problém, čímž se Trnkovo zpracování nejvíce přiblížilo k Haškově literární předloze. Vše navíc umocnil fakt, že Švejkovy příběhy s častými odbočkami, které převyprávěl Jan Werich, jsou v sekvencích doprovázeny kresbami malíře Josefa Lady a zakončeny pointou.

3.2.3 Zahraničí

O filmové ztvárnění se také pokusili režiséři ze zahraničí. Prvním z nich byl Piscarot, který v roce 1929 natočil němý film v hlavní roli s Maxem Pallenbergem. V roce 1935 chtěl Osudy zvěčnit také herec Charlie Chaplin, ale tento pokus se nakonec neuskutečnil. V Sovětském svazu byl natočen film S. Jutkeviče a postavu Švejka zde představil Boris Trenin. V Londýně vznikl film českého režiséra Karla Lamače *Švejk bourá Německo*. I přes dobrý herecký výkon Lloyda Pearsnona, byly prý ve filmu patrné nedostatky scénáře způsobené jednoznačným protiněmeckým zaměřením. V roce 1961 byl natočen německý film *Der brave Soldat Schwejk* režisérem Alexem von Ambesserem. V roli vojáka se představil herec Heinz Rühmann, který jako jeden z mála herců dokázal vystihnout Švejkovu ironii, a to především díky dlouhodobě cvičeným mimickým gestům, jakými byly například mírný úsměv nebo mhouření očí. Podle jeho slov se na tuto roli připravoval tři roky, přesto těsně před přední filmovou klapkou si uvědomil, že neví, jak postavu Švejka vlastně zahrát, protože se v jeho povaze nevyzná²⁰. To jen vyzdvihuje Švejkovu neuchopitelnost a potvrzuje, že filmové zpracování je velice obtížné, ba dokonce podtrhuje, že Jaroslav Hašek nad filmovou adaptací svého románu nikdy neuvažoval.

---

²⁰ Převzato z knihy PYTLÍK, Radko. *Knihy Švejkovi*. Vyd. 1. V Praze: Československý spisovatel, 1983

3.2.4 JIŘÍ TRNKA – loutkové zpracování

- *Z Hatvanu do Haliče* (1954)
- *Švejkovy nehody ve vlaku* (1954)
- *Švejkova budějovická anabáze* (1954)

Tyto tři zhruba 20 minutové loutkové filmy se z mnohých pokusů o ztvárnění osudů vojáka Švejka pravděpodobně staly nejúspěšnějšími, neboť jako jediné se dokázaly vyrovnat s problémem, jak zachytit vojákovu mimiku, která se během celého příběhu téměř nemění. Pouze jednou můžeme zaznamenat Švejkovy, když se s lítostí rozpláče během kázání polního kuráta Katze. Dřevěná loutka nepotřebuje žádné psychologické prokreslení, a proto je jasné, že se loutkové zpracování nejvíce přiblížilo literární postavě vojáka Švejka, která je úmyslně zahalena rouškou tajemství.

Jak již bylo zmíněno, komentáře k loutkovému zpracování se ujal národní umělec Jan Werich. Ve všech třech příbězích se setkáváme s nesubjektivním komentářem ve 3. osobě, ve kterém se prolíná primární promluva se sekundární. V sekundární promluvě můžeme místy zachytit ironický podtón, např. scéna na nádraží, kdy je Švejk kontrolován: „...*Nemám, miláčku.*“. Co se týče promluv jednotlivých postav, bývá promluva armádních postav směšně komolena, jakkoliv nesrozumitelná (1. díl – nesrozumitelný projev poručíka Duba) a doprovázena výkřiky a výraznými gesty. Oproti tomu je Švejkův hlas a projev klidný, místy dokonce veselý.

Zatímco Švejkova postava neustále vyzařuje idyličnost, ostatní postavy jsou karikaturně vykresleny, což umocňují jejich přehnaná gesta a směšné výrazy ve tvářích. Absurditu tehdejší válečné doby parodizují některé momenty jako například scéna, kdy poručík Dub nemůže vytáhnout svou šavli nebo kdy se nadporučík Lukáš chystá vynadat Švejkovi, neboť zapomněl jméno některého ze svých nadřízených, ale než se na cokoliiv vzmůže, zabučí nad ním kráva. Že by snad i jí toto chování vůči vojákům přišlo směšné a absurdní? Podobně také vyznívá scéna, kdy se vězeň „Železný“ pomstí svému nadřízenému, jehož postava je vyobrazena jako figurka malého člověka, kdežto figurka vězně ji několikrát převyšuje, což ji nutí okolo vězně nesmyslně poskakovat, a tím je podtržena přízemnost a omezenost vojenské moci.

To můžeme ostatně nalézt také ve druhém dílu *Švejkovy nehody ve vlaku*, kde se setkáváme s postavou generála, který se projevuje strnule, přísně a bezcitně, protože

prohlašuje: „...že přátelení s podřízenými nese prvky demokracie.“ V kontrastu ke generálově postavě zde stojí osoba průvodčího, která představuje obyčejného člověka zasaženého válkou, jež se v jeho chování projevuje snahou nestrhávat na sebe pozornost a především výrazem v jeho tváři, ve které je možné zaznamenat strach a odevzdanost osudu (tichým hlasem pronese: „*Listky, prosím.*“).

Ve třetím díle můžeme postřehnout jakýsi náznak vlídného chování policie, aby i z nevinného člověka nakonec vymámila přiznání, ale brzy zjistíme, že se jedná pouze o masku. V tomto odhalení nám mohou napomoci hlasité výkřiky policistů a postupně vyvíjený psychický nátlak na obžalovaného. Opět se setkáme se zesměšněním úředního postupu a to tak, že se vrchní policista během psaní protokolu opije a na konci inkoustem zmáčeného dopisu nakreslí prase. Zvláštním dojmem působí scéna, kdy se Švejkův policejní doprovod chytne do pytláckého oka, ve které můžeme spatřovat to, že nakonec se každý chytne do své vlastní pasti sám. Tak jako byl Švejk nesmyslně obviněn z velezrady nebo ze zneužití záchranné brzdy, tak nyní je chycen nevinný policista. Zajímavým prvkem je také pevný Švejkův vojenský krok, který vynikne především v situaci, kdy policista uklouzne na ledě představující pravděpodobně nestabilní půdu státní moci, která je vybudována na násilí, útlaku a omezování lidské svobody.

Je tedy možné říci, že vzniklo geniální loutkové zpracování, ve kterém se sešli dva dokonalí tvůrci – Jiří Trnka a Jan Werich, kterému se podařilo vystihnout charakter všech postav změnou intonací hlasu tak, že vytvořil nadčasové dílo s pointou, která vychází přímo z díla Jaroslava Haška. Trnkův loutkový film je mnohem silnější než jakékoliv jiné filmové zpracování, protože do něho dokázal vnést svou poetičnost, která loutkám v příbězích nikdy nechybí.

Na kvalitě loutkového pojetí neubrala ani skutečnost, že se jedná jen o tři vybrané epizody, protože Jiří Trnka nikterak nezasahoval do původního textu. Jediné, co by bylo možné označit za „neúspěch“, je, že Trnkovým pojetím nebylo dílo Jaroslava Haška zpracováno celé.

V 80. letech se na jeho dílo pokusil díly navázat Stanislav Látal se svými devíti díly, ve kterých použil některé původní loutky, které byly vyrobeny podle předlohy Josefa Lady, ale zbylé původnímu umění pouze přizpůsobil. Komentáře se ujal Rudolf Hrušínský, Petr Haničinec propůjčil hlas postavě Švejka, ostatní postavy zastoupily hlasy Petra

Nárožného a Josefa Abraháma. Látalovo zpracování se nevyhnulo srovnání s Trnkovým filmem, ze kterého lépe vycházejí Trnkovy krátké epizody.

3.2.5 KAREL STEKLÝ – Dobrý voják Švejk (1956) a Poslušně hlásím (1957)

Pomineme-li fakt, že *Osudy dobrého vojáka Švejka* pravděpodobně nebyly psány s cílem pozdějšího filmového zpracování, je nutné podotknout, že filmy Karla Steklého se dočkaly značného úspěchu. Velký podíl na tom měly bezesporu výkony tehdejších hereckých špiček, mezi které patřil Rudolf Hrušínský (Švejk), Miloš Kopecký (polní kurát Otto Katz), Svatopluk Beneš (nadporučík Lukáš) Fr. Filipovský, J. Hlinner a ve vedlejších rolích se představil Josef Kemr, Vlastimil Brodský, Jaroslav Marvan nebo Stella Zázvorková.

Je pochopitelné, že v scénáři k oběma filmům byly některé scény a historky z knižní předlohy pro svou délku a především kvantitu vynechány nebo upraveny. Přesto, že první díl dodržuje románovou předlohu, i zde nalezneme změny – záměna vulgárních slov za slova spisovná ve scéně s policejním strážníkem Bretschneiderem, která tím bohužel však ztratila svou absurdní komičnost, a dále byly z důvodu časové omezenosti ve filmu vypuštěny dvě kapitoly o polním kurátovi Katzovi. Co se týče druhého dílu z roku 1957, jedná se spíše o kompilaci druhého až čtvrtého dílu knihy, protože zde byly úpravy předlohy mnohem radikálnější. Některé části jsou podrobně vylíčeny (návštěva putimské policejní stanice), naopak některé naprosto chybí. Jaroslav Hašek dovedl své dílo do okamžiku, kdy se Švejk vrací ze zajetí ke svému regimentu, který pořádá prasečí hody. Idylicky působící scéna je však ve filmu narušena bombardováním, při kterém Švejk zvolá: „*Co blázníte, vždyť jsou tady lidi!*“.

Pokud se zaměříme na samotnou postavu Josefa Švejka ve filmovém zpracování Karla Steklého, bude nám jasné, že žádný herec nedokáže vystihnout neustálý klid ve vojákově tváři, neboť je to takřka nemožné. Už jen samotný výběr herce mohl představovat problém, protože podobu postavě vojáka vtiskl až malíř Josef Lada. I když v knize je jeho věk nastíněn jen náznakem hned v úvodu („...*jest opravdu ten starý dobrý voják Švejk...*“), výběr pana Hrušínského, podle mého soudu, nebyl příliš šťastný, protože i přes jeho působivé ztvárnění role na mě působí jako příliš mladý a psychicky nevyzrálý na to, aby mohl výborně ztvárnit tak složitou literární postavu, jako Švejk

nepochybně je. Vojákovu domnělou hloupost a ironii dává přímočaře najevo, což možná napomohlo tomu, že na Švejka je stále nahlíženo jen jako na hlupáka a nikdo už se v něm nesnaží hledat něco jiného. Filmové ztvárnění ubralo postavě vojáka Švejka na jeho tajemnosti, neboť ztratil svou výjimečnost a neuchopitelnost. Realistické postavy, které dříve stály v jeho stínu a nikterak nevynikaly, najednou nabírají stejných, možná dokonce větších rozměrů než samotný Švejk. To potvrzuje herecký výkon pana Filipovského, kterému se podařilo vykreslit profil postavy poručíka Duba daleko výrazněji, než jak byl vykreslen profil postavy Švejka.

Stejně jako na film je možné i na román nahlížet jen jako na sled humorných historek, ale pozornému a hloubavému čtenáři neunikne, že Jaroslav Hašek ve svém díle mezi řádky charakterizuje dobu první světové války a tehdejší mentalitu člověka, což se na filmové plátno bohužel žádným způsobem přenést nedá.

4 JAKÝ JE JOSEF ŠVEJK?

Postava dobrého vojáka Švejka se každému z nás nepochybně vryla hluboko do paměti, protože je natolik výjimečná a výrazná. Pozorný čtenář si zajisté všimne, že za jeho domnělou hloupostí se skrývá mnohem více, a proto není jen obyčejnou postavou, ale někým, kdo k němu promlouvá jako jeho svědomí. Popsat jeho charakter s určitostí je zhruba i po sto letech velmi obtížné, protože toto dílo může v každém čtenáři vzbuzovat jiné pocity, a každý tak na Švejka může pohlížet z jiného úhlu pohledu. Zprvé ho bude jinak vnímat muž, který válku prožil a poznal její krutost. Zadruhé ho bude jinak vnímat žena, která válku prožila a navíc poznala strach o svého muže nebo syna bojujícího na válečné frontě. A zatřetí ho zcela jinak bude chápat člověk, který válku nepoznal vůbec, protože nedokáže posoudit tehdejší mentalitu a smýšlení člověka ohrožovaného násilím a strachem o budoucnost.

Spory o jeho charakter probíhaly po několik desítek let, bohužel však bylo v něm viděno jedno jediné – snaha narušit tehdejší Rakousko-uherskou monarchii a především budování její armády. Inteligence ve Švejkovi viděla ulejšáka a dezertéra a domnívala se tedy, že by mohl narušit bojovnou morálku mužů nastupujících na vojnu. Tento negativní postoj vystihla Jarmila Hašková v roce 1927.

„Plivli po něm naposled sladkým jedem vzpomínky na slabosti mrtvého génia. Mlčeli o jeho díle. Chtěli je zadusit, udupat mladé dráče, odvážně pravdivé, hrozné svým jasným smíchem, kterým zesměšňoval ukrutnost a hanbu století, strháváje z ní poslední cár lidství: hrůzu a děs.“²¹

---

²¹ PYTLÍK, Radko. *Švejk dobývá svět*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1983. s. 30.

Na Haškovu postavu se také samozřejmě vyskytovaly kladné názory, protože J. Hašek dokázal přijít s novým literárním typem. Jeho postava představuje člověka, který svůj odmítavý postoj neprojevuje protestem, ale naopak komickým smíchem. V roce 1924 o něm Karel Vaněk napsal:

„Dobrý voják Švejk je kniha jedinečná, je to dílo genia, který rozpoznal, že jen v této formě se dá zachytit život malého bezvýznamného člověka, takové nuly, jakou povoláním z občanů učinila válka...“²²

To, že Švejk na vše pohlíží se smíchem a sobě vlastním způsobem se snaží skutečnost zlehčit, popřít nelze, ale hledat v něm někoho, kdo chce narušit armádní poměry a nastolená pravidla, je podle mého názoru chybné. Pouze se dívá na svět svými upřímnými očima a okolní svět vidí, takový jaký je, čímž v ostatních pravděpodobně navozuje pocit nejistoty a nedůvěry k němu, a proto ho považují za blázna.

Během světové války byla naprosto běžná reakce přikrčit se k zemi a zakrývat si oči před jejími hrůzami, Švejk naopak ve válce hrůzu nespátřuje a všechny události s válkou jakkoliv spojené staví do světla všedního života. Jeho vyrovnanou povahu nedokáže téměř nic narušit, protože v celém díle projevuje city jen jednou, ale ani v tomto okamžik není jisté, jestli se jen nejedná o autorův záměr zavést čtenáře na špatnou cestu chápání. Proč by jinak záměrně halil Švejkovu postavu do tajemství, a nakonec se čtenáři snažil alespoň nějakým náznakem pomoci rozluštit opravdovou podstatu charakteru této postavy? Ke správnému pochopení a vyložení jeho povahy je nejspíše nutné pochopit společenské poměry pramenící z tehdejší dobové atmosféry, protože Švejk je pouze jejím obrazem.

Dezertérství a snaha uniknout povinné vojenské službě bylo nejen během první světové války velmi častým jevem. Ačkoliv se zpočátku mladí muži do armády hlásili dobrovolně, po několika měsících však přišlo rychlé vystřízlivění, protože se střetli s tvrdými a nelítostnými podmínkami války. Patrně se tento jev také odrazil v postavě dobrého vojáka Švejka, který byl rakouskými úřady vyzván k nastoupení vojenské služby a následně tento rozkaz splnil. Službu chtěl nastoupit i přesto, že ho omezovaly problémy s revmatem a on byl nucen na přijímací místo dojet na kolečkovém křesle. Jeho zdravotní potíže mu neprávem vynesly označení ulejšváka, který se jen snaží uniknout svým

---

²² PYTLÍK, Radko. *Švejk dobývá svět*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1983. s. 20.

povinnostem vůči národu. Nabízí se otázka, jestli se tímto autor nevysmívá spíše lidem, kteří se do něčeho vrhnou takzvaně po hlavě a poté se snaží všelijak ze svých povinností vymotat třeba i za cenu vlastního zmrzačení, než samotné válce. Jaroslav Hašek zde prostřednictvím komického příběhu geniálně sloučil neslučitelné. V protikladu zde stojí odhodlání a nadšení proti strachu a slabošství.

Co se týče Švejkova zlehčování významných událostí, je možné najít jejich pramen také ve společenských poměrech tehdejšího Rakouska. To bylo složené z několika národnostních menšin, mezi kterými logicky panovalo jisté napětí. Napětí se vystupňovalo roku 1908, kdy byla k Rakousku připojena Bosna a Hercegovina, ale o toto území mělo zájem i Srbsko. Spor vyústil o 6 let později, když byl spáchán atentát na následníka trůnu Františka d' Este. Je tedy jasné, že tyto politické střety se staly každodenními událostmi, které nepochybně zasahovaly do všedního života obyčejného člověka. A navíc tato událost nebyla výsledkem jednání Švejka, nýbrž politických kroků státní moci, tak proč by se jimi měl jakkoliv zabývat?

Pro postavu vojáka Švejka je typické, že se v ní odráží výsměch válce, ve které se ocitl ne vlastní vinou. Absurdita válčení a armády je zde vykreslena prostřednictvím vedlejších postav, jež jsou úmyslně propracovány pouze povrchně a stavěny do směšných situací, které zapříčiní vojákovou houževnatost plnit rozkazy, popřípadě jeho domnělá hloupost. Jak bylo řečeno, Švejk představuje zrcadlo, ve kterém se odráží tehdejší společnost, proto je velmi pravděpodobné, že hloupým zde není Švejk, ale samotní vojenští lékaři, poručíci a nadporučíci, jednodušeji válka samotná, protože nejvíce zasahuje do života právě obyčejným lidem.

Celou knihou prostupuje vojákův smích a humor, který ho nikdy neopouští a prozrazuje jeho lidskost. Všechny nástrahy osudu přijímá s úsměvem na rtech, protože ten je pro něj jediným záchranným stéblem v těžkých chvílích přinesených válkou. Bohužel jeho smích je chápán jako nevážnost a ironie. Ale právě tento smích a humor, který se projevuje v jeho vyprávění, je kouzlem jeho postavy, neboť vyjadřuje svobodu a demokracii. Roku 1928 se o Švejkově humoru vyjádřil Karel Čapek:

„Pán může být toliko směšný, ale jeho sluha má humor. Enšpígl je muž z lidu. Švejk je kmán, je to, jakoby velký, otrásající smích dějin stále zazníval zdola. ... Humor je produkt sociální: individualismus je schopen nanejvýš ironie ... Humor těžko přeskakuje

*sociální stupeň: jeho svět je svět rovnosti. V tom je jeho podstatná lidovost a demokratičnost.*²³

Pokud bych měla říct, jak postavu vojáka Švejka vidím a jak vnímám jeho charakter, přiklonila bych se spíše k pozitivnímu výkladu, protože jakákoliv válka je sama o sobě naprosto absurdní, což Jaroslav Hašek nepochybně věděl. V první světové válce byl, poznal tehdejší mezilidské vztahy a společenské poměry, které panovaly. Poznal zkaženost společnosti, která se v jeho literární postavě jen odráží, nikoliv že by byla zkažená sama vojákova postava. Tuto postavu vnímám jako člověka, jemuž sice do života silně zasáhla válka, ale on si, i přes nepřízeň osudu, dokáže zachovat povahu veselého člověka. Ač jeho boj s válkou může vypadat jako pasivní, není tomu tak. Na rozdíl od většiny národa umí vyjádřit svůj vnitřní nesouhlas s válčením a ničením nevinných lidských životů, ale způsobem sobě vlastním – existenci absurda naprosto popírá, čímž bojuje se strachem a nátlakem ze strany byrokracie. S tímto strachem si naopak umí hrát. Jeho neuchopitelnost mu dává jistou převahu nad ostatními, protože díky ní je nezasazitelný a vyjímá se jakýmkoliv pravidlům. Nestydí se přihlásit k obyčejné lidské morálce, která stojí v protikladu s představami vládnoucí moci, ale nikdy se s ní neztotožňuje, protože jeho ironii lze také chápat jako kontrast k obecné lidské sentimentalitě.

*„Dali – mu – deset – let – před – tejdnem.“, „Nu vida,“ řekl Švejk, „tak už má sedum dní za sebou.“*²⁴

Ze Švejkovy odpovědi je jasné, že se autor nevyhýbá žádné situaci, spíše naopak vyhledává situace, ze kterých si může udělat srandu, protože každou událost okomentuje někdy až banálním příběhem. Tyto historky odvádějí pozornost od hlavní situace, nebo ji naopak komentují a umocňují. Mohou se jevit jako zdánlivý únik od reality, ale ve skutečnosti se v nich projevuje nostalgie. Vyjadřují jakési pnutí, protože jsou plné napětí a nečekaných obrátů.

Jaký je tedy dobrý voják Švejk skutečně? Na tuto zdánlivě jednoduchou otázku nelze nalézt stejně jednoduchou odpověď, protože každý čtenář v něm spatřuje něco nebo

---

²³ PYTLÍK, Radko. *Švejk dobývá svět*. 1. vyd. Hradec Králové: Kruh, 1983. s. 38.

²⁴ HAŠEK, Jaroslav. *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Praha: Československý spisovatel, 2010. ISBN 978-80-87391-85-3. s. 179-180. s. 42.

někoho jiného. Nutné si je uvědomit, že se nejedná o postavu jednotlivce, který by se snažil vystupovat v každé situaci jen jako humorný vypravěč a zároveň by se pokoušel nějakým způsobem rozvrátit rakouskou armádu, ale že se jedná o soubor vlastností, které jsou navíc ještě zahaleny tajemstvím. K pochopení je nutné také uplatnit své vlastní životní zkušenosti a znalosti, které by nám mohly dopomoci odhalit pravou podstatu jeho povahy. Pohled dnešního čtenáře je nepochybně poznamenaný tím, že poměry tehdejší válečné společnosti a mezilidské vztahy není schopen zhodnotit z vlastní zkušenosti, protože je jednoduše řečeno nepoznal. Nedokáže tedy s jistotou říci, co bylo tehdy běžné a jaká pravidla byla nastolena a následně respektována, jaké pocity zasáhly do lidských životů, nedokáže pochopit jejich uvažování a někdy dokonce i zbabělé rozhodování v kritických okamžicích, které nebezpečně ohrožovaly je samotné. Je tedy na místě si uvědomit, že při hledání skutečné povahy je potřeba projevit schopnost alespoň trochu se vcítit do smýšlení člověka zasaženého krutostí války. To je podle mého názoru velmi složité, a proto i pochopení postavy vojáka Švejka je tak těžké.

Závěrem bych ráda podotkla, že tato postava byla napsána tak, aby záměrně provokovala a vyvolávala pocit výsměchu, což ale ještě nepotvrzuje, že taková je skutečně i ona sama. Je politováníhodné, že byla hned od začátku vykládána jako symbol hlouposti, protože po vydání prvního dílu *V zázemí* se okamžitě začala objevovat nadávka „*ty jsi hloupý jako Švejk*“. Přesto si při hlubším a pozornějším čtení všimneme, že tato postava je veselá, tichá, skromná, živobyť si zajišťuje obyčejným obchodem se psy, ale jeho život mu razantně změnil vypuknutí první světové války. Tehdy se projeví jeho výjimečnost, tvrdost, ironie, sarkasmus a vnitřní odpor proti násilí.

Pravděpodobně nejvíce postavu vystihuje samotný autor již v úvodu k prvnímu dílu:

„Dnes můžete potkat v pražských ulicích ošumělého muže, který sám ani neví, co vlastně znamená v historii nové, velké doby. ...“²⁵

Českou literaturu prostoupilo mnoho postav se svými příběhy, ale málokterá se dostala do čtenářského podvědomí tak hluboko jako postava dobrého vojáka Švejka. Tento fakt potvrzuje i obrovský světový ohlas, neboť dílo Jaroslava Haška bylo přeloženo

---

²⁵ HAŠEK, Jaroslav. *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Praha: Československý spisovatel, 2010. ISBN 978-80-87391-85-3.

do mnoha světových jazyků, a stejně je tomu tak i v případě filmového pojetí, které se podobně dočkalo několika zahraničních zpracování.

Je možné se setkat s tím, že někomu se více líbilo filmové pojetí, ale podle mého názoru nelze ve filmu vystihnout vše, co obsahuje kniha, což je způsobeno omezeností prostoru a časového úseku. Já osobně se přikláním k názoru, že kniha je vždy mnohem přínosnější, protože čtenáře motivuje, nutí ho zamýšlet se, neomezuje zapojení fantazie, kdežto ve filmu jsou scény většinou zkreslené, upravené, nedokončené nebo zcela vynechány. Právě tento fakt pravděpodobně ubral Švejkově příběhu na kvalitě a obdivu, který by si právem zasluhoval.

ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce bylo pokusit se o shrnutí a ujednocení postupně se proměňujících názorů na postavu Josefa Švejka. Dále jsem se pokusila porovnat její postavení a povahové rysy nejprve v knižní předloze a následně ve filmovém zpracování.

Přestože jsem zpočátku měla obavy a postava dobrého vojáka Švejka pro mě představovala velikou záhadu, ba dokonce překážku, zvolila jsem postup seznámení se nejdříve s názory na tuto postavu, ať už kladnými, nebo zápornými. Poté jsem se pokusila vystihnout výrazné povahové rysy, kterými se postava vyznačuje v knižní předloze. Dalším cílem bylo zachycení těchto povahových rysů ve filmovém zpracování. Posledním a pravděpodobně nejtěžším úkolem byla snaha vystihnout skutečnou podstatu postavy vojáka Švejka.

Na základě studia a získání nových zkušeností a předešlých znalostí jsem došla k závěru, že tato postava skutečně představuje problém. Potvrzují to mnohé knižní publikace, novinové články, odborné studie, pořádané konference, které se dané problematice intenzivně věnují. Ke své bakalářské práci jsem prostudovala mnoho dostupných materiálů, ze kterých jasně vyplývá, že se nejedná o postavu, nýbrž jen o soubor vlastností, které odrážejí tehdejší společnost, jež nepochybně velmi ovlivnila první světové válka. Mám-li shrnout, jaká tato postava ve skutečnosti je, postačí nám slova samotného Jaroslava Haška, jimiž Švejka charakterizoval hned v úvodu svého románu.

Jedná se o postavu, která sama netuší, co v nové historii vlastně znamená. Je tichá, ale na druhé straně velice výrazná. Je skromná a nikdo ji ničím neobtěžuje. Představuje nepoznaného hrdinu, kterého ostatní považují pouze za blázna, protože všechno vidí přesně v takovém světle, v jakém by to měli vidět i oni. Nehledí na svůj osobní prospěch, ale nýbrž na blaho svých nadřízených, jejichž rozkazy plní s neskutečným odhodláním, ač jsou sebevíc absurdní. Není někým, kdo by se záměrně snažil prohrát válku tomu, kdo ji do ní pošle, ale svým chováním a jednáním znevažuje právě jeho a vysmívá se mu.

Tato bakalářská práce byla nesmírným obohacením také pro mě samotnou, neboť mě přiměla pozměnit osobní postoj k vnímání jakékoliv literární postavy, nejen tedy té Švejkovy. Utvrdila jsem se v tom, že je potřeba si také všimnout autorových odkazů záměrně

skrytých mezi řádky, protože pravděpodobně mohou zcela pozměnit hlavní podstatu a význam celého díla.

Na úplný závěr bych ráda podotkla, že mnou předem stanové cíle, tedy pokusit se vystihnout a následně porovnat charakter postavy dobrého vojáka Švejka v knize a ve filmovém zpracování, se téměř zdařil, protože jak již bylo mnohokrát zmíněno, postava je natolik nevyzpytatelná, proto o ní vyřknout nějaké tvrzení s naprostou jistotou je takřka nemožné.

CIZOJAZYČNÉ RESUMÉ

My bachelor's thesis is specialized in character of the good soldier Schweik in the film and in the book. My goal was to compare these adaptations and after I tried explain his real personality.

Because of my study of different materials I think that the figure of good soldier Schweik isn't specified for film a processing, because his character is so mysterious. Nobody can't depict constant rest of his face. Probably the best processing is the puppet film make in the year 1954 by Jiří Trnka.

POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY

BLAŽIČEK, Přemysl. *Haškův Švejk: monografie*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1991. 252 s. ISBN 80-202-0294-3.

HÁLA, Bohuslav. *Mluva ve zvukovém filmu*. II. vydání. Praha: Československé filmové nakladatelství, 1946.

HAŠEK, Jaroslav.: *Osudy dobrého vojáka Švejka*. Praha: Československý spisovatel, 2010. ISBN 978-80-87391-85-3.

JEDLIČKA, Josef. *České typy a jiné eseje*. Vyd. 1. Praha: Plus, 2009. 143 s. ISBN 978-80-00-02324-3.

KARPATSKÝ, Dušan. *Labyrint literatury*. 4., rozš. a upr. vyd. Praha: Albatros, 2008. 541 s. ISBN 978-80-00-02154-6.

KOSÍK, Karel. *Století Markéty Samsové*. Vyd. 2. Praha: Český spisovatel, 1995. 205 s. ISBN 80-202-0554-3.

MACUROVÁ, Alena a MAREŠ, Petr. *Text a komunikace: jazyk v literárním díle a ve filmu*. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 1993. 173 s. ISSN 0567-8269.

PYTLÍK, Radko. *Jaroslav Hašek*. Vyd. 1. Praha: Emporius, 2013. 239. s. ISBN 80-86346-18-8.

PYTLÍK, Radko. *Švejk dobývá svět*. Vyd. 1. Hradec Králové: Kruh, 1983. 98 s., 48 s. obr. příl. Okamžiky.

PYTLÍK, Radko. *Kniha o Švejkovi*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1983. 478 s.

PYTLÍK, Radko. *Osudy a cesty Josefa Švejka: pojednání se sedmi záhadami*. Praha: Emporius, 2003. 127 s. ISBN 80-86346-08-0.

PYTLÍK, Radko. *Toulavé house: život Jaroslava Haška, autora Osudů dobrého vojáka Švejka*. Vyd. 3., přeprac. a dopl. Praha: Emporius, 1998. 319 s. ISBN 80-901980-6-6.

Online zdroje

Literární noviny [online]. Praha: Literární noviny, 1990- [cit. 2014-03-25]. ISSN 1210-0021. Dostupné z: http://sfx.jib.cz/sfxlcl3??url_ver=Z39.88-2004&ctx_ver=Z39.88-2004&ctx_enc=info:ofi/enc:UTF-8&rfr_id=info:sid/sfxit.com:opac_856&url_ctx_fmt=info:ofi/fmt:kev:mtx:ctx&sfx.ignore_date_threshold=1&rft.object_id=991042749836824&svc_val_fmt=info:ofi/fmt:kev:mtx:sc_h_svc&